

UČENJE O RELIGIJI U SKLADU SA PRINCIPIMA SOCIJALDEMOKRATIJE

Irhana Čajdin i Tamara Vujinović

UČENJE O RELIGIJI U SKLADU SA PRINCIPIMA SOCIJALDEMOKRATIJE

Irhana Čajdin i Tamara Vujinović

Sarajevo, mart 2016. godine

UVOD

Ova politika se bavi konceptom religijskog obrazovanja u Bosni i Hercegovini, ukazivanjem na problem rodne ravnopravnosti unutar postojećeg modela religijskog obrazovanja, kao i pronalaskom mogućih rješenja za predstavljene probleme.

Jedno od osnovnih ljudskih prava jeste pravo na obrazovanje. Obrazovanje podrazumijeva ključni faktor za ostvarivanje nekih drugih prava i vrlo je bitno u osnaživanju djece i odraslih da sami formiraju svoju budućnost i aktivno učestvuju u svojoj zajednici. U tom smislu, pravo na obrazovanje je usko vezano sa pravom na rad. Svaki pojedinac ima pravo na obrazovanje i vlasti na svim nivoima dužne su osigurati ostvarivanje ovog prava.

Religijsko obrazovanje u Bosni i Hercegovini uvedeno je u škole još 1994. godine prema zakonu tadašnje Republike Bosne i Hercegovine kada je usvojen *Plan i program religijskog obrazovanja za islamsku, katoličku, pravoslavnu, jevrejsku i adventističku religiju*, a 1996. godine je usvojen novi dokument u skladu sa novim ustavnim poretom.

Prema ovom planu, vjerske zajednice vodećih konfesija, Islama, Katoličanstva i Pravoslavlja, nadležne su za kreiranje nastavnih planova i programa, te za metodologiju podučavanja vjeronauka u školama. U početku su vjerske zajednice bile odgovorne za angažiranje učitelja/učiteljica vjeronauka i njihovo finansiranje, ali kasnije je odgovornost plaćanja vjeroučitelja/vjeroučiteljica prenesena na javni obrazovni sistem. Vjeronauk u školama podučavaju osobe koje imaju završenu srednju vjersku školu i/ili teološki, bogoslovni ili islamski fakultet. Budući da su vjerske zajednice blisko vezane za praksu provođenja nastave vjeronauka u školama, nameće se zaključak da je religijsko obrazovanje u školama isključivo konfesionalnog karaktera. Praksa ukazuje i na sve ustaljeniju praksu jednokonfesionalnog vjeroučenja u zajednicama u kojima je izražena pripadnost jednoj od konfesija.

Svakako da je učenje o vjeri potrebno ali treba biti dio učenja unutar vjerskih institucija, a ne u javnim školama gdje je na taj način izražena diskriminacija između učenika jer religijsko obrazovanje bi trebalo doprinijeti inkluziji u društvu tako što će pomoći učenicima da uče o svojim vršnjacima koji dolaze iz različitih religijskih i etničkih skupina. U bh. društvu u kojem se bilježi sve više problema uzrokovanih sve manjim stepenom društvene kohezije, ovo je posebno važno. Najbolje rješenje jeste uvođenje jednog obaveznog predmeta u sve škole koji bi izučavao kulture religija. Diskusija na ovu temu je počela još 2000. godine u BiH.

ZAŠTO SE KAO SOCIJALDEMOKRATKINJE I SOCIJALDEMOKRATI BAVIMO UČENJEM O RELIGIJI?

Tema *Religijsko obrazovanje i rodna ravnopravnost* vrlo je važna za multikulturalno i multikonfesionalno društvo u kojem živimo. Prije svega, obrazovanje kao jedno od temeljnih prava čovjeka, pa i vjersko obrazovanje kao dio formalnog obrazovanja, uz roditeljski odgoj predstavljaju temelj našeg razvoja kao osobe, kao duhovnog i moralnog bića. Bića koje je spremno da kroz refleksiju i kritički pristup učenju o religiji kao društvenom fenomenu, uključujući i vlastitu vjeru proširi znanje o drugim vjerama i da se upozna sa svim sličnostima i različitostima koje dijeli sa drugim vjerama. Također, vrlo je važno da i u religijskom obrazovanju kao i u svim drugim društvenim sferama shvaćamo i ukazujemo na rodnu ravnopravnost. Pisanjem ove politike nastojat će se ukazati na pozitivne, ali i negativne (diskriminirajuće) podatke vezane za religijsko obrazovanje u Bosni Hercegovini, te ponuditi preporuke.

Tamo gdje trenutno postoji, postojeći model nekonfesionalnog religijskog obrazovanja u obrazovnim sistemima u BiH jedan je u nizu neuspjeha reformisanja bh. obrazovnog sistema iako je glavni cilj poticanje razumijevanja među učenicima i njihovom boljem upoznavanju tradicija i religija pripadnika i pripadnica drugih religijskih skupina. Iako postoje različiti predmeti koji se bave pitanjem religije, ipak ne postoji ujednačen i sistematski pristup rješavanju problema izučavanja religija u obrazovnom sistemu/sistemima u BiH.

Kako bismo vidjeli na koji način nekonfesionalno religijsko obrazovanje može utjecati na društvenu koheziju možemo se osvrnuti na prakse koje dolaze iz različitih evropskih zemalja, kao što je primjer partnerskog modela između države i religijskih zajednica u Engleskoj i Walesu. Ovaj model, na primjer, dao je veliki doprinos integraciji u društvu obraćajući pažnju na religije i običaje koje postoje u Engleskoj. Također, različiti međunarodni dokumenti koji štite ljudska prava posvećuju posebnu pažnju religiji i religijskim slobodama, te omogućavaju izučavanje religija u obrazovnim sistemima, ali zahtjevaju i poštivanje prava na različitost.

BiH je suočena sa fragmentacijom u različitim segmentima, etničkom i religijskom raznolikošću te administrativnim podjelama nadležnosti na različitim nivoima vlasti, a među svim ovim podjelama našlo se i obrazovanje kao posebno osjetljivo područje, koje sve više komplikuje pitanje demokratskog napretka bh. društva. Kada govorimo o BiH, uzimamo u obzir njen kulturni i historijski identitet, post-konfliktnu situaciju i postojanje različitih religija i tradicija, onih dominantnih, ali i onih manjih vjerskih zajednica o kojima se u školama zapravo i ne uči.¹

Konfesionalno religijsko obrazovanje daje povlašteni položaj samo većinskim vjerskim zajednicama, a većinske vjerske zajednice predstavljaju ujedno i konstitutivne narode, koji se, prema Ustavu BiH, postavljaju iznad ostalih građana i građanki. To se ogleda u privilegijama koje imaju od države (penziono i zdravstveno osiguranje i plate za vjeroučitelje). Prema Okvirnom zakonu o osnovnom i srednjem obrazovanju i Zakonu o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u BiH,

¹ Arijana Aganović: *Religijsko obrazovanje i diskriminacija; (Ne)budi ovca: O etničkoj diskriminaciji u BiH(2013)*, str 39.

vjerske zajednice mogu izvoditi vjersku nastavu, imenovati nastavnike, sastavljati plan i program te pisati udžbenike, a za plate vjeroučitelja zadužena je država.

Projekt *Kultura religija* je pokrenut 2000. godine, kada je na Konferenciji Ministarstava obrazovanja donesena odluka da se provede obrazovna reforma u cilju eliminacije segregacije u školama u BiH. Ovaj pilot-projekt kojeg je pokrenula donatorska zajednica, za kojeg su podršku pružili OSCE, Goethe Institut i Sarajevski otvoreni centar, u početku je uveden u 21 školu u oba bh. entiteta. Predmet Društvo/Kultura/Religija izučava se kao alternativni predmet Vjeronauci i to u Kantonu Sarajevo, te Tuzlanskom kantonu.

Kroz kreiranje javne politike o religijskom obrazovanju, naš glavni cilj je ukazati na diskriminirajući sistem religijskog obrazovanja u javnim školama, kao i pronalazak mogućih rješenja za postojeće probleme. Ukidanje različitog tretiranja, tj. diskriminacije različitih grupa koje nemaju jednake mogućnosti u društvu, treba biti sastavni dio obrazovnog sistema, a pitanje religijske i etničke pripadnosti je jedno od najvažnijih, ali i najosjetljivijih pitanja u BiH.

PREGLED TRENUTNE POLITIKE

Pitanje vjeronauka u formalnom sistemu obrazovanja

Religijsko obrazovanje u Bosni i Hercegovini uglavnom je konfesionalnog karaktera, što znači da je nastavni plan i program takav da se učenici podučavaju „u vjeri/religiji“, nasuprot podučavanja „o vjeri/religiji“. Religijsko obrazovanje u formalnom sistemu obrazovanja organizirano je samo za tri najzastupljenije vjere Islam, Katoličanstvo i Pravoslavlje, dok je obrazovanje za manje zastupljene konfesije poput Judaizma i Protestantizma omogućeno jedino u sklopu vjerskih zajednica. Nastavni plan i program za izučavanje predmeta vjeronauka propisuju vjerske zajednice, Islamska zajednica, Katolička crkva i Pravoslavna crkva u Bosni i Hercegovini. U nekim školama u Federaciji BiH, vjeronauk je izborno-obavezni, što znači da ako se izabere pohađanje vjeronauka na početku osnovnog školovanja, dijete je obavezno da pohađa časove vjeronauka do kraja osnovnog obrazovanja. Međutim, ova odredba nije ujednačena u svim kantonima, pa tako npr. u Kantonu Sarajevo je pohađanje nastave vjeronauka obavezno za školsku godinu u kojoj se dijete opredijelilo za istu.

U Republici Srpskoj, vjeronauk je obavezan u osnovnim školama. U RS je Ustavom određeno da ukoliko u jednoj školi nastavu pohađa više od 30 učenika islamske vjeroispovijesti ili katoličke vjeroispovijesti, onda je ta škola obavezna da organizira časove vjerskog obrazovanja. Takođe, religijsko obrazovanje u školama se organizuje za djecu iz većinske nacionalne/religijske grupe, s tim da samo nekolicina škola organizuje sate vjeronauke za djecu koja pripadaju manjinskoj nacionalnoj/religijskoj grupi, iako član 9., stav 1 i 2. Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju, kaže:

“Škola će unapređivati i štiti vjerske slobode, toleranciju i kulturu dijaloga.

Imajući na umu različitost ubjeđenja/vjeronauka u BiH, učenici će pohađati časove vjeronauke samo ako su u skladu s njihovim ubjeđenjem ili ubjeđenjima njihovih roditelja.”

Suprotno propisanom članu 9. Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju, obrazovanje o religiji za djecu koja potječu iz mješovitih brakova, djecu koja nisu odgojena u vjerskom duhu ili su ateisti, nikakav drugačiji vid obrazovanja nije omogućen kao alternativa vjeronauku u školi. Iz tog razloga djeca su vrlo često „prinudena“ da pohađaju časove vjeronauka koji je organizovan za većinsku religijsku grupu ili su prepuštena sebi i hodanju po hodnicima škole za vrijeme časova vjeronauka jer im nisu omogućene i ponuđene neke druge aktivnosti.

Nadalje, analize udžbenika za vjeronauku i za nacionalne grupe predmeta koje se koriste u osnovnim i srednjim školama u Bosni i Hercegovini pokazuju kako sadržaji „potiču segregaciju društva jer su u svojoj osnovi jednonacionalni i ne obezbjeđuju znanje i vještine za život u multikulturnom društvu“.²

Također, u udžbenicima za nacionalnu grupu predmeta i vjeronauk različitosti koje su dio naroda i narodnosti u BiH ističu se kao problem, a vrlo rijetko kao bogatstvo koje ta različitost čini. Nerijetka je pojava i isticanje kvaliteta jedne određene nacionalne/religijske skupine ljudi, te navođenje stereotipa o drugim narodima kako bi se „oni drugi“ prikazali kao lošiji. Prema Popov i Ofstad, „ciljevi islamske vjeronauke su čisto konfesionalni; ciljevi katoličke vjeronauke su i konfesionalni, ali uključuju i važnost razumijevanja različitih kultura i religija, dok su ciljevi pravoslavne vjeronauke konfesionalni i nacionalni (podučavanje istorije srpskog naroda).“³

Vjerske institucije kao osnivači obrazovnih institucija

Većina javnog dijaloga o školovanju i religiji počiva na interpretaciji prava, definiranju uloge države, javnih i privatnih obrazovnih institucija i religijskih organizacija. U javnoj debati o politici, informacija je fokusirana - i to dominantno - na međunarodne konvencije, pravne presedane i procese, te političke teorije ili programe. Za mnoga Ministarstva obrazovanja i obrazovne zvaničnike ovo je značilo fokusiranje diskusije o učenju i religiji na to koja vrsta školske politike ili razredne aktivnosti odgovara - ili ne odgovara - interpretaciji prava i nacionalnog zakonodavstva.

Pojavljaju se vječna pitanja o rodnim i etničkim stereotipima i predrasudama, koji se stalno obnavljaju kroz određene oblike religijskog obrazovanja.

² Obrazovanje u BiH: Čemu učimo djecu? Analiza sadržaja učenika nacionalne grupe predmeta, str. 184.

³ Religija i pluralizam u obrazovanju (2006), Kuburić, Z, Moe, Zlatiborka Popov i Anne Mette Ofstad

Temeljem članaka IV. 4.a) i II.4.) Ustava Bosne i Hercegovine, Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine na sjednici Zastupničkog doma, održanoj 27. lipnja 2003. godine, i na sjednici Doma naroda, održanoj 30. lipnja 2003. godine, usvojila je Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini.

Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju uređuje načela predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja i odgoja, obrazovanja odraslih i osnivanja i funkcioniranja ustanova za pružanje usluga u obrazovanju u Bosni i Hercegovini, kao i dopunska nastava za djecu državljana BiH u inostranstvu.

Prema tom Zakonu sve fizičke i pravne osobe mogu osnovati privatnu školu, pa tako i vjerske institucije u Bosni i Hercegovini, koje su to pravo iskoristile i osnovale vjerske škole.

Privatna škola može početi s radom po dobivanju suglasnosti mjerodavnih obrazovnih vlasti za primjenu odgovarajućeg plana i programa, kada, sukladno važećim propisima, osigura i druge standarde i uvjete koji jamče da će učenici dobiti odgovarajuću naobrazbu, njegu i sigurnost sukladno specifičnostima datih privatnih škola u koje spadaju i vjerske škole. (čl. 31 Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH).

Srednja škola za vjerske službenike/službenice je srednja škola u kojoj se u četverogodišnjem trajanju obrazuju redovni učenici/učenice po programu općeobrazovnih predmeta i posebnom programu za stručno obrazovanje vjerskih službenika/službenica.(čl. 52 Zakona o srednjem obrazovanju Kantona Sarajevo).

Tako u Bosni i Hercegovini postoje srednje vjerske škole, kao i visokoškolske ustanove koje je osnovala Katolička crkva, Islamska zajednica, Pravoslavna crkva.

ZAŠTO MISLIMO DA JE PROMJENA NEOPHODNA I U KOJEM SMJERU ?

Način organizacije vjerskog obrazovanja u Bosni i Hercegovini zahtijeva provođenje određenih promjena. Međutim, promjene se ne bi odnosile na učenje i prakticiranje vjere i njenih dogmi, nego na samu organizaciju i sistem religijskog obrazovanja koje je zastupljeno u našem društvu. Trenutno vjersko obrazovanje u našoj državi jedan od uzroka prisutne segregacije u našem društvu, koje je bogato različitostima, što nas čini jedinstvenom državom, bar u ovom regionu. Nažalost, vjersko obrazovanje, odnosno, podijeljeno vjersko obrazovanje, kao i podijeljeni nastavni planovi i programi, pa i škole (poznati bh. fenomen dvije škole pod jednim krovom) često vidimo kao sredstvo manipulacije koje omogućava održavanje podijeljenosti našeg društva. Stanje u društvu, u samom obrazovanju (uključujući i religijsko) više je nego alarmatno, i vrijeme je da se to počne mijenjati. Nacionalnim i vjerskim podjelama dodat ćemo i podređen položaj žena u našem, još prilično, patrijarhalnom društvu. Bez obzira što živimo u modernom vremenu, još uvijek vučemo za sobom tragove prošlih vremena, patrijarhata, konzervativnog odgoja, i svega onoga što je ženu stavljalo i stavlja u nezahvalan položaj. Stoga je važno konstatno raditi na buđenju svijesti ljudi, posebno djece, počevši od odgoja u obitelji, te vrijednostima i bogatstvu multinacionalnog i multikonfesionalnog društva u kojem živimo, kao i o jednakim pravima svih ljudi, bez obzira na rod, spol, rasu, vjeru i nacionalnost.

KOJE PROMJENE ZAGOVARAMO I KAKO IH PLANIRAMO POSTIĆI ?

PREPORUKE:

- Učenje o vjeri provoditi unutar vjerskih institucija;
- Nastavne planove i programe uskladiti sa Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju i osigurati primjenu zajedničkih osnova na teritoriji cijele Bosne i Hercegovine, koji će zadovoljiti evropske standarde, multikulturalnost i multikonfesionalnost BiH i očuvanje nacionalnih i kulturoloških identiteta kompatibilan evropskim i svjetskim standardima;
- Uvođenje obaveznog novog predmeta KULTURA RELIGIJA, koji bi obuhvatio opšte znanje o svim religijama, kako o tri većinske, tako i sve ostale. To će pomoći učenicima da uče o svojim vršnjacima koji dolaze iz različitih religijskih i etničkih skupina, ili o onima koji se ne identificiraju ni sa jednom;
- Razviti informativnu kampanju kada je u pitanju uvođenje predmeta Kultura religija i objasniti prednosti takvog pristupa za religijsko obrazovanje (roditelji, predstavnici vlasti, vjerske institucije);
- Kroz predmet o kulturi religija obrađivati pitanja rodne ravnopravnosti;
- Uspostaviti mrežu podrške nastavi predmeta „Kultura religija“, koja će uključivati dugogodišnje i stručne predavače predmeta, te predstavnike vjerskih zajednica, međunarodne zajednice, entitetskih i kantonalnih ministarstava obrazovanja. Ova mreža bi omogućavala i studentske posjete različitim objektima i događajima bitnim za konfesionalne prakse koje se susreću u BiH.

Vjersko obrazovanje i rodni stereotipi

Osnovna početna tačka za razmišljanje o rodno odgovarajućem programiranju obrazovanja je činjenica da je obrazovanje osnovno ljudsko pravo za sve. Sve djevojčice i dječaci, žene i muškarci, imaju pravo na kvalitetno obrazovanje, sa pravednim pristupom i bez diskriminacije. Rodna ravnopravnost u obrazovanju odnosi se na različite potrebe djevojčica i dječaka i osigurava njihov upis, učešće i uspjeh u okruženju za učenje. Podrazumijeva restrukturiranje kulture, politika i praksi u obrazovnim intervencijama kako bi se ispunile različite potrebe i kapaciteti svih učenika i učenica.

Nezavidna, i objektivno neprihvatljiva životna pozicija žene produkt je višestoljetnom tradicijom jednostrano oblikovane društvene zbilje. Izraz "tradicija" ovdje se koristi u smislu pravila ponašanja koja prelaze od pokoljenja na pokoljenje. Dakle, tradicionalno je ono što je, povijesnom predajom sa generacije na generaciju, došlo do nas i obitava kao vrijednosno nesporan životni model.

Uzroci rodne nejednakosti upravo su pretpostavke, predrasude i stereotipi zasnovane na ulogama muškarca i žene u društvu. Biološke i fizičke datosti kao što su hromosomi, spolni organi, hormonalni status i sekundarne spolne karakteristike određuju muški odnosno ženski spol. Za razliku od spola koji je biološki određen, rod je društveno konstruirana definicija muškarca i žene, odnosno muškosti i ženskosti.

Djeca uče svoj rod od rođenja, odnosno uče kako se ponašati da bi bili percipirani od drugih, ali i od sebe, kao muškarci i žene. Tijekom života to je poticano od strane njihovih roditelja, učitelja, vršnjaka, njihove kulture i društva.

Dakle, rodne uloge dodijeljene su i muškarcima i ženama ne biološki, već konvencionalno. Konvencije zavise od društva, kulture, tradicije, religije, ali ne od prirodnog poretka ili biološke/genetičke predodređenosti. Upravo takve konvencije vode ka ustaljenim gender stereotipima i predrasudama. Predrasude nije lako definisati, pogotovu jer su brojne i različite za svaku grupu, no, suštinski se može reći da imati predrasude znači imati: stav/mišljenje/procjenu koja nije bazirana na poznavanju stvari ili ozbiljnijem promišljanju. Nepoznavanje stvari onakve kakve jesu dovode i do diskriminacije, u svim segmentima, pa tako i u obrazovanju.

Bosna i Hercegovina je 1993. godine potpisala međunarodnu Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) čiji član 10 glasi: »Zemlje potpisnice će poduzeti sve odgovarajuće mjere da bi eliminisale diskriminaciju...u oblasti obrazovanja...« i time preuzela i obavezu iz tačke c) ove konvencije koja glasi: «Eliminisaće se svi stereotipni koncepti o ulozi muškaraca i žena na svim nivoima i u svim oblicima obrazovanja, te u svim drugim tipovima obrazovanja koji će pomoći da se ovaj cilj postigne, a posebno će se izvršiti revizija udžbenika i školskih programa te adaptacija nastavnih metoda.» Od 1993. do 2004. godine usvojen je niz vladinih i nevladinih dokumenata koji ovaj zadatak eksplicitno ili implicitno stavljaju na svoj dnevni red, ali do sada još nije izvršeno sistematsko istraživanje o rodnim stereotipima i predrasudama u udžbenicima, nastavnim planovima i programima kao ni rodna analiza nastavnih praksi bez čega je teško zamisliti jednu tako ozbiljnu reviziju. Ova Konvencija se odnosi na sve tipove obrazovanja, što znači i na vjerske škole.

Rodno odgovarajuće obrazovanje u javnim i vjerskim školama treba da:

- Objasni razlike zasnovane na rodu i prizna da je rod, uz starosnu dob, etničku pripadnost, jezik, onesposobljenje i religiju, dio identiteta učenika
- Nalaže obrazovnim strukturama, sistemima i metodologijama da budu osjetljivi prema svim djevojčicama i dječacima, ženama i muškarcima
- Brine se da rodni paritet u obrazovanju bude dio šire strategije za unapređenje rodne ravnopravnosti u društvu
- Stalno se razvija kako bi se zatvorili jazovi rodnog dispariteta i otklonila rodna diskriminacija, koja je često rezultat manipulacija vjerom.

LITERATURA

1. Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini.
2. Kulturološka uslovljenost neravnopravnosti žene – tekst predstavlja proširenu verziju predavanja u okviru seminara Integriranje principa ravnopravnosti spolova u odgojno-obrazovni sistem Bosne i Hercegovine, tokom 2003. godine, pod pokroviteljstvom i u organizaciji Gender centra Vlade Federacije
3. Rod i obrazovanje (Sanja Bojanic, Jelena Čeriman, Verica Pavić Zentner)
4. Rodna ravnopravnost u obrazovanju i kroz obrazovanje (INEE)
5. Žene, religija i politika (dr. Zilka Spahić – Šiljak)
6. Aganović, Arijana, Religijsko obrazovanje i diskriminacija; (Ne)budi ovca: O etničkoj diskriminaciji u BiH, Sarajevski otvoreni centar, 2013
7. Prevazilaženje rodnih stereotipa u osnovnom obrazovanju (FOUNDATION OPEN SOCIETY INSTITUTE - East East Program)
8. Kuburić, Z., Moe, C.(2006)„Religija i pluralizam u obrazovanju- Komparativni pristupi na zapadnom Balkanu“, CEIR, Novi Sad
9. Ćudić, S., Abrahamsdotter, E. i dr. (2009) „Religija i školovanje u otvorenom društvu – Preispitivanje modela religijskog obrazovanja u BiH“ – Fond otvoreno društvo BiH, Sarajevo
10. Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini
11. Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u BiH